

Ocjene i prikazi / Izložbe i skupovi

Motrišta plakata – izvori za proučavanje lokalne povijesti na primjeru izložbe »Plakat za plakat« u Muzeju Slavonije Osijek

U travnju 2008. godine u Muzeju Slavonije otvorena je izložba »Plakat za plakat«. Predstavljen je dio bogate Zbirke plakata Odjela Hemeroteke – koji broji više tisuća primjeraka. Izložba je bila postavljena više od godinu dana, iznimno dobro posjećena i prihvaćena. Gostovala je u Gradskom muzeju Bjelovar, a do kraja 2010. godine planirano je izlaganje u Muzeju Grada Zagreba.

Prikupljeni plakati svjedoče o životu grada više od stotinu i pedeset godine. Mozaik prošlosti Osijeka ostao bi nepopunjen bez ovih papirnatih svjedoka, stoga svaki od njih, ma koliko krhak i godinama obremenjen, ima svoje mjesto u povijesnoj priči grada.

Zrcale su u njima kazališna događanja, filmski programi, političke parole i pozivi, reklamiraju se raznovrsni proizvodi i poziva Osječane na sajmove.

Stoga i plakat valja promatrati kroz sve njegove slojeve temeljene na činjenici da objedinjuje likovne komponente i estetske kriterije umjetničkog djela te snagu i uvjerljivost autentičnog dokumenta... Plakat je odraz gospodarskih, političkih i kulturnih prilika i gotovo svih pratećih zbivanja koja se mogu uz njih svrstati... on je ogledalo društva, jer se kroz njega očitavaju vrlo realistično i objektivno sva relevantna događanja na polju

politike, gospodarstva, kulture, zabave i sporta...¹

Plakat bilježi, možemo reći, život pojedine sredine, prije svega urbane sredine, jer gradovi su mjesta bogatijeg društvenog, privrednog, kulturnog i obrazovnog života, napose kroz institucije koje djeluju u njima.² Svaki segment bavljenja i življenja komunicira s ljudima- publikom, potencijalnim kupcima, đacima, biračima, ...njima se nudi, njih se poziva, njima se prijeti i zabranjuje, njih se obrazuje.

Umjetnici su, posebno oni na prijelazu stoljeća, plakatu su dodali i iznimnu umjetničku dimenziju. Secesija, Jugendstil, Art Nouveau, različita imena za stil koji je slici oduzeo dubinu i stvorio joj život u neslućenom bogatstvu dvodimenzionalnog svijeta plohe bio je idealan da plakat inauguriše kao popularnu sliku novog vremena, kao scenografiju gradskih ulica i trgova, a tiskarska tehnika litografije to je omogućila.³

Kako nekada, tako i danas likovno zanimljiva i sadržajno provokativna kombinacija na uvećanom listu papira, javno obznanjena, zaustavit će prolaznika, prenijeti mu poruku. Ubrzo stiže nova poruka, bogatija, sadržajnija,

1 Lada Kavurić, *Hrvatski plakat do 1940.* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1999), 7-8.

2 Ibid., 10.

3 Lada Kavurić, *Stoljeće hrvatskog plakata* (Zagreb: Kabinet grafike HAZU, 2001), 6.

Naslovni plakat izložbe *Plakat za plakat*

ona izaziva gnjev, ogorčenje, euforiju, manji ili veći interes, znatiželju, nakon nekog vremena i ona će biti prelijepljena novom, svježijom, boljom informacijom. No, koliko god plakat efemerno doživljavali, njegova kulturno-povijesna vrijednost ne prestaje dan nakon najave koncerta ili otvorenja izložbe. Marno prikupljane i pohranjene u muzejima i galerijama, zbirke plakata svjedoče, izražajnije, intimnije i neposrednije

o pojedinim segmentima življenja određene sredine, zato su neprocjenjive u traganju i oslikavanju prošlosti.⁴

Prigodom izložbe načinjen je odabir svake cjeline, tako da su plakati podijeljeni u skupine **kazališni, filmski, prigodni, komercijalni i politički**. Dakako da je ova gruba podjela zanemarile neke tematske cjeline koje smo mogli i posebno izdvojiti, poput koncerata ili pak otvorenja izložbi. Nužno je bilo odrediti vremensku granicu, te u našem pregledu zastajemo kod poslijeratnih plakata. Najveći dio zbirke plakata Muzeja Slavonije Osijek otkupljen je tijekom 1929. i 1930. godine, zajedno s još velikim brojem osječkih tiskovina, od Oskara Frimla Antunovića, Osječanina, velikog bibliofila i sakupljača.

Odabrani plakati značajni su dokumenti određenog razdoblja, njegova kulturno-povijesna odrednica no ujedno estetski zanimljivi i dopadljivi i danas komuniciraju s publikom.⁵

Muzejska izložba i jest najvažniji oblik komunikacije s posjetiteljima, a muzejski predmet u središtu je motrišta posjetitelja. Muzejskim predmetom, izložkom, bio on arheološki artefakt, umjetnička slika ili pak – šareni komad papira – plakat, komuniciramo s prošlošću, spoznajemo i učimo, vraćamo se izvorištu i postajemo suvremenici svijeta kojeg više nema. Stoga svaka tematska cjelina, »izgovorena« jezikom olovno sloga, likovno manje ili više dopadljiva,

4 Marina Vinaj, *Plakat za plakat: katalog izložbe* (Osijek: Muzej Slavonije, 2008), 2.

5 Marija Malbaša, »Osječki bibliofil i bibliograf Oskar Friml Antunović« *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 18, 1-2 (1972): 49-56.

jezično tek prepoznata, postaje važan segment u proučavanju osječke prošlosti.

Svjedočili smo brojnim skupinama osnovnoškolaca, njihovih srednjoškolskih kolega, te studenata Filozofskog fakulteta, Umjetničke akademije, budućih profesora povijesti, hrvatskog jezika, likovne kulture, budućih informatologa i kulturologa koji su odabrane plakate iščitavali na različite načine.

Tematskoj skupini kazališnih plakata pripadaju najstariji primjerci Zbirke – oni iz prve polovice 19. stoljeća iz vremena njemačkog teatra. Vrijeme je to kada se javljaju i prve osječke tiskare, čiji vlasnici svoje ime zapisuju na rubu tiskovine. Razvoj osječkog kazališnog života od prvih putujućih kazališnih družina, bogatog opernog i operetnog repertoara, preko gradnje kazališne zgrade šezdesetih godina 19. stoljeća, do nacionalnog kazališta 1907. godine. Plakati i cedulje izvorišta su informacija o predstavama, glumcima i redateljima, jeziku i stilu onoga vremena, zabilježkama na marginama, pečatima i biljezima.

Jednako tako povijest osječkih kina, brojnijih no danas, niže se u višebojnim otiscima, secesijskih ukrasa i zvučnih najava.

Kulturna, sportska događanja, djelovanje brojnih udruga i društava, ostavilo je traga u tiskanim najavama, najčešće dvojezičnih do kraja Prvog svjetskog rata.

Prije pojave **političkog plakata** na našoj povijesnoj pozornici dominiraju politički proglašeni i leci. Stvaranjem Kraljevine SHS proširuje se biračko tijelo i stvara potreba za masovnijim propagandnim djelovanjem, u to doba nastaje

Zvonimir Agbaba, Plakat *Udarničkim radom ubrzajmo obnovu zemlje*, Izdanje Predsjedništva ZAVNOH-a 1945.

velik broj političkih plakata kojima političke stranke nastoje pridobiti što više ljudi. Najčešći motiv na plakatima hrvatskih stranaka jest hrvatska trobojnica – pojavljuje se kao okvir, kao traka preko ugla plakata ili je pak njegova pozadina.⁶

Primjeri političkih plakata naše izložbe doista pokazuju oglasno razdoblje do Drugog svjetskog rata, kada je vlast komunicirala naredbama, pozivima, zabranama, pa i izrazima oduševljenja i ushita (prilikom rođenja *prestolonasljednika*) ili općom tugom (prilikom ubojstva Stjepana Radića). Autorski plakati Zvonimira Agbabe te Marijana Detonija prikazuju radnike i seljake u združenom

⁶ Ibid., 4.

radu. Pojavljuju se traktor, električni stup, tvornički dimnjak, kran i dizalica – simboli novog vremena, novog poretka, uz slogane: *Omladino, u izgradnji domovine budi na prvom mjestu! Svi na front obnove! Izgradimo opustošenu zemlju!*⁷

Skupina političkih karikatura, prema zapisima Oskara Frimla Antunovića, pojavila se na gradskim pročeljima uoči izbora 11. rujna 1945. godine. Upravo su ove političke oglasne karikature poslužile učenicima osječke gimnazije kao povijesni, poticajni, vizualno izniman izvor pri obradi nastavne teme vezane uz razdoblje prvih izbora nakon Drugog svjetskog rata u nas. Zamijenivši učionicu izložbenim prostorom, koji plakatima dočarava stvarnu namjenu – oglašavanja i prijenosa informacija, učenici su postali sudionici prošlosti, promišljajući i analizirajući moguće učinke.

Jačanjem industrijske proizvodnje krajem 19. i početkom 20. stoljeća, masovnijom proizvodnjom te potrošnjom pojavljuju se tzv. **komercijalni plakati**. Oni promoviraju i pozivaju na privredne manifestacije (izložbe i sajmove), reklamiraju pojedine proizvođače i njihove proizvode te nude raznovrsne usluge. Osijek je kao značajno trgovačko i prometno središte od davnine imao poznate godišnje i dnevne sajmove na koje su dolazili domaći i strani trgovci i donosili raznovrsnu robu.⁸

Tradicija se nastavlja preko stalnih gospodarskih izložbi i velesajma. Ime Ivana Rocha, čiji je umjetnički rad vezan

uz Osijek od 1921. do Drugog svjetskog rata,⁹ nalazimo na plakatima *Trgovačko-obrtničke izložbe* 1925. godine. Ovaj plakat najavljuje izložbu na hrvatskom, srpskom (ćirilica), njemačkom i mađarskom a u gornjem dijelu nazire se Osijek u silueti. Roch je autor i plakata za *Velesajam i izložbu* u Osijeku 1926., 1927. i 1928. godine.¹⁰

Upravo su Rochovi plakati Osječkog velesajma te brojni plakati koji promoviraju pojedine proizvođače i njihove proizvode najbolja slika gospodarstva Osijeka u razdoblju od kraja 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata. Raskošni kolorirani plakati brojnih *Schichtovih*¹¹ proizvoda odraz su toga vremena.

Skinuti plakat s oglasnog stupa pohranjen u muzeju postaje, poput ostalih muzejskih predmeta, dio povijesne priče jednoga grada. Svaki njegov segment, jezični, likovni, grafički, izvorište je brojnih spoznaja. Dojmljivije od napisanog ili izgovorenog teksta, plakat sa svojim jezičnim, likovnim i grafičkim elementima upotpunjuje kulturno-povijesna motrišta, vežući svakim segmentom svoga izričaja posjetitelja, učenika, znanstvenika, istraživača na dublju i potpuniju spoznaju. U primjeru izložbe »Plakat za plakat« spoznaja je to povijesti jednoga grada.

Marina Vinaj

7 Vinaj, *Plakat za plakat : katalog izložbe*, 5.

8 Zlata Živaković-Kerže, »Sajmovi i gospodarske izložbe grada Osijeka na prijelazu 19. u 20. stoljeće«, *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku* 13 (1997):53

9 Njegov bogat opus čine likovni radovi te tiskovine (mape, plakati, razglednice, katalogi izložbi) i oprema knjiga.

10 Vesna Burić, »Oprema knjiga, plakati,« u *Ivan Roch: akvareli, grafike, tiskovine*, ur. Ivan Roch (Osijek: Galerija likovnih umjetnosti, 1998): 78-79.

11 Nakon Drugog svjetskog rata tvornica mijenja ime u Saponija.

***Essehist* – časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti**

Godine 2007. na Filozofskom fakultetu u Osijeku osnovana je podružnica međunarodne udruge studenata povijesti pod nazivom ISHA-Osijek. Kao ciljevi krovne organizacije International Students of History Association (ISHA) izdvajaju se razmjena viđenja povijesti te organiziranje godišnjih sastanaka studenata. Od samih početaka osječka sekcija vođena je zanosom skupine entuzijasta čiji se studij povijesti nije svodio tek na skupljanje potpisa profesora i polaganje ispita. Članovi udruge u razdoblju od 2007. do 2010. godine sudjelovali su na brojnim međunarodnim seminarima (Berlin, Zagreb, Utrecht, Marburg, Helsinki, Sofija), a i sami su uspješno organizirali događanje koje je okupilo kolege iz čitave Europe. Pokretanje vlastitog časopisa dugo je vremena bila velika želja osječkih studenata povijesti. Nakon nekoliko mjeseci planiranja i dogovaranja odlučeno je započeti s radom na časopisu pod nazivom *Essehist*, čije ime sugerira spoj grada Osijeka (*Essek*) i povijesne znanosti (*historia*). Poticanje studenata na istraživanje, pisanje i objavljivanje vlastitih radova određeno je kao svrha *Essehista*.

S obzirom na relativni nedostatak iskustva kada je riječ o koncipiranju i uređivanju časopisa, rad na prvom broju *Essehista* u pojedinim se trenucima činio kao prava borba s vjetrenjačama u kojoj je, začudo, Don Quijote na kraju pobijedio. Odlučeno je kako će časopis biti popularno-znanstvenog karaktera; balansiranjem između stručnog pisanja, koje će u obzir uzimati norme povijesne struke,

te pristupa, koji je dovoljno zanimljiv onima koji nisu diplomirani povjesničari ali vole pročitati pokoji zanimljivi tekst o intrigama minulih vremena, *Essehist* se obraća širokom čitateljstvu. Osim toga, svaki broj je zamišljen kao tematsko izdanje koje će određenu problematiku obraditi iz što više perspektiva. Uz studente, svoj doprinos časopisu daju i vanjski suradnici različitih profila, a na kraju časopisa nalazi se povijesna fotografija kao završna misao i vizualizacija obrađene problematike.

Prvi broj *Essehista*, čija se promocija održala u prosincu 2009. godine, pozabavio se temom totalitarnih režima, s posebnim naglaskom na događanja u 20. stoljeću. U ovom broju mogu se pronaći tekstovi o Staljinovom psihološkom profilu, odnosu totalitarnih režima prema kulturi i urbanom planiranju, umjetničkim djelima pojedinih diktatora, jezičnoj politici NDH, tajnim službama i dr. Vanjski suradnici bili su teolog Ivica Šola i sociolog Dražen Šimleša. Osim radova vezanih uz temu broja, tu se nalaze i prigodni tekstovi poput onih o povijesti Filozofskog fakulteta u Osijeku, aktivnostima udruge ISHA-Osijeku, porukama knjige 1984 Georga Orwella itd. Sve tekstove lektorirali su studenti hrvatskog jezika i književnosti dok su se recenziranja prihvatili asistenti s Odsjeka za povijest. Prvi broj *Essehista* ima 78 stranica te je tiskan u 150 primjeraka. Iznimno pozitivne kritike nakon uspješne realizacije projekta dodatno su motivirale studente za rad na sljedećem broju časopisa.

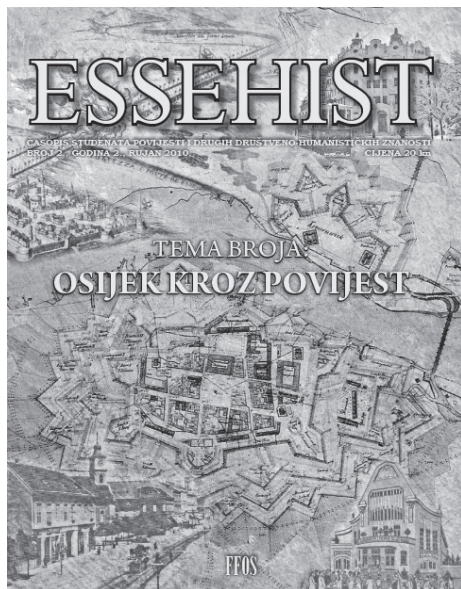
Nakon kratkih dvojbi u vezi teme idućeg broja, odlučeno je kako će u središtu zanimanja novog *Essehista* biti

Essehist br. 1

bogata povijest grada Osijeka. Navedena tema činila se posebno zanimljivom zbog mogućnosti detaljnijeg terenskog, odnosno arhivskog istraživanja. O kvalitativnom napretku časopisa svjedoči i broj izvora korištenih za pisanje radova. Okvirno govoreći, ovaj broj obuhvaća povijest Osijeka od Kelta i Rimljana pa sve do suvremenog doba. Potrebno je napomenuti da je ovakav izbor teme broja neizbježno ograničio mogućnost odabira vanjskih suradnika. Bez obzira na to, tekstovi književnika Ervina Heinea, umjetnika Maria Matokovića i arheologinje Jasne Šimić iznimno su kvalitetni i zanimljivi te je uredništvu drago što je uspjele ostvariti suradnju. Objavljeno je i nekoliko prigodnih tekstova poput recenzije filma, prikaza knjige, razgovora s profesoricom Božić Bogović itd. Kao novosti u odnosu na prvi broj izdvajaju se okviri sa zanimljivostima unutar pojedinih tekstova te kompilacija

Essehist br. 2

kronoloških događanja vezanih uz temu broja. Uredništvo časopisa posebno je obradovala činjenica da su se za suradnju javili mlađi kolege, od kojih su neki tek upisali fakultet. Drugi broj *Essehista* ima 108 stranica te je, kao i prvi broj, tiskan u nakladi od 150 primjeraka.

Tema trećeg broja *Essehista* bit će revolucije i prekretnice kroz povijest. Planira se suradnja s kolegama s drugih fakulteta iz Hrvatske, ali i ostatka Europe. Do sada objavljeni radovi mogu poslužiti kao polazišna točka za daljnje proučavanje određene teme. Uredništvo časopisa iskreno se nada kako će ova ključivo studentska inicijativa još dugo letjeti na krilima zaljubljenika u povijest, jer kroz upoznavanje prošlosti možemo bolje razumjeti sadašnjost.

Luka Pejić

Promocija drugog broja časopisa *Essehist*

Album predaka. Zbornik zavičajne povijesti, Hrvatska udruga nastavnika povijesti i Školska knjiga, 2009, str. 189

Album predaka – Zbornik zavičajne povijesti objavila je Hrvatska udruga nastavnika povijesti u suradnji sa Školskom knjigom. Već dugo među nastavnicima povijesti postoji inicijativa o potrebi objavljivanja zbornika učeničkih samostalnih istraživačkih radova iz povijesti, projekata i radionica vezanih uz zavičajnu povijest, kao i didaktičko-metodičkih članaka nastavnika koji bi pomogli nastavnicima u unapređivanju i osuvremenjivanju nastave, posebice nastave zavičajne povijesti. To je ovim zbornikom na neki način i ostvareno. Urednički

odbor čine članovi Hrvatske udruge nastavnika povijesti: Tvrtko Božić (glavni urednik), Nikola Damjanović, Katarina Domljanović, Suzana Pešorda, Jelena Šilje Capor te Ivona Savić (urednica za povijest u Školskoj knjizi).

U zbornik su uvršteni primjeri iz nastavničke prakse i projekti kao primjeri i okviri koji mogu poslužiti nastavnicima u njihovom svakodnevnom radu. Tako se tu mogu naći: *Projekt Žene i holokaust*, *Radionica Dubrovnik – grad po mjeri čovjeka* i *Zadarska blažena djeca*. Vođeno je računa i o tome da se uvršteni primjeri mogu iskoristiti, implementirati i primijeniti kao strategije rada u vlastitoj nastavi.

Objavljeni su i samostalni istraživački radovi učenika iz povijesti učenika

osnovnih škola i učenika srednjih škola. Samostalni istraživački radovi učenika kao posebna kategorija natjecanja iz povijesti za učenike srednjih škola uvedeni su 2000./2001. školske godine, a za osnovne škole od 2006./2007. školske godine. Radovi promiču istraživačke metode u nastavi povijesti, a i zavičajnu povijest jer tema ovih radova treba biti vezana isključivo uz zavičajnu povijest. Ovakvi radovi daju dodatnu dimenziju nastavi povijesti, čine je zanimljivijom i uključnijom u život lokalne zajednice.

Objavljivanje samostalnih istraživačkih radova ima za cilj dati više prostora zavičajnoj povijesti u nastavi povijesti i predstavlja pokušaj revitalizacije zavičajne povijesti i upoznavanja nastavnika s ovim vrlo zanimljivim i suvremenim strategijama i metodama rada u nastavi povijesti, a i popularizacije kategorije samostalnih istraživačkih radova učenika u natjecanju iz povijesti. Objavljeni su samostalni istraživački radovi učenika osnovnih škola: *Život između Zone A i Zone B, Zdravstvo u Rijeci od srednjeg vijeka do kraja 19. stoljeća, Povijest riječkog nogometa od prvih početaka do osnivanja NK Kvarner – NK Rijeka, Nepoznato o Ivanu Gunduliću, Rijeka u vrijeme Gabrielea D'Annunzija, Povijest rudarstva ivanečkoga kraja, Uspavani svjedok prošlosti: Ladanjsko-gospodarski kompleks Ragnina*. Objavljeni su i samostalni istraživački radovi učenika srednjih škola: *Crkvica i eremitaža sv. Jere na Marjanu, Split u 13. stoljeću, Split u 17. i 18. stoljeću, Dubrovačko nahodište, Potok Vuger kroz povijest, Vještice iz Zeline – prilog poznavanju završetka progona vještica u Hrvatskoj i Dvorac Erdödy*

u Jastrebarskom. Čitajući radove nastavnici i učenici proširuju svoja znanja i poznavanje zavičajnih povijesti, a radovi dopunjuju, proširuju i produbljuju naše poznavanje povijesti. Radovi svakako daju dobar uvid i u istraživačke metode rada i pokazuju da se poučavanje i učenje povijesti ne sastoji samo od zapamćivanja činjenica i da može i mora uključivati i znanstvenu dimenziju i istraživački rad.

Od stručnih članaka u Zborniku su objavljeni članci: *Strukturiranje samostalnih istraživačkih radova učenika iz povijesti i Povijest okoliša (ekohistorija) i zavičajna povijest*, koji bi trebali inspirirati nastavnike i pomoći im u planiranju i izradi samostalnih istraživačkih radova učenika iz povijesti te planiranju i izvedbi projekata i radionica vezanih uz nastavu zavičajne povijesti. Ovakvi članci zamišljeni su i kao poticaj nastavnicima povijesti da i sami dalje nastave teorijski i didaktičko-metodički promišljati ovaj specifični segment nastave povijesti. Ako to nije pretenciozno, nadamo se također da će ovaj zbornik ili barem neki od članaka utjecati na sastavljače kurikulumu nastave povijesti da uključe samostalne istraživačke radove učenika iz povijesti, povijest okoliša i zavičajnu povijest u kurikulum nastave povijesti, ostvarujući tako multiperspektivnost i multidisciplinarnost koje se stalno ističu kao poželjni elementi u suvremenoj nastavi povijesti i znanosti.

Treba zahvaliti Školskoj knjizi koja je pomogla Hrvatskoj udruzi nastavnika povijesti u objavljivanju ovog zbornika, čime ova izdavačka kuća još jedanput pokazuje kako u svom djelokrugu ozbiljno radi na podizanju kvalitete nastave u

hrvatskom školstvu, a samom zborniku poželjeti i daljnje izlaženje.

Nadamo se da će zbornik postati sredstvo komunikacije i suradnje među nastavnicima, da će promicati ideju što boljeg poznavanja nacionalne i zavičajne povijesti i popularizirati povijest kao nastavni predmet, te da će kao takav nastaviti izlaziti i idućih godina. Poželimo zborniku čitanost ne samo od strane nastavnika povijesti, već od svih koji se bave nastavom i koje zanimaju povijesne teme.

Suzana Pešorda

Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća 3: oružane snage Nezavisne Države Hrvatske i druge hrvatske postrojbe na osovinskoj strani 1941.-1945., Znanje, Zagreb 2010, 392 str.*

Autorski dvojac Tomislav i Višeslav Aralica nastavlja iznimno kvalitetnu seriju knjiga vezanih uz hrvatsku vojnu povijest. Najnovija knjiga po izgledu i obradi tema slijedi drugu knjigu iz serije koja je obrađivala oružane snage Kraljevine SHS/Jugoslavije. Dok je prva knjiga u 50 prikaza ratnika iz pojedinog razdoblja obuhvatila period od dolaska Hrvata na ove prostore do Prvoga svjetskog rata, kroz sliku ratnika i kratak tekst, 2. i 3. knjiga pokrivaju vremenski manje razdoblje, a uz slike pojedinih vojnika, nalaze se fotografije odora oprema, i kvalitetan popratni tekst, koji donosi više od samog opisa izgleda pojedinog ratnika.

Primarni cilj autora je bio napraviti knjigu za ljubitelje militarije,

kolekcionare. I sam je autor Tomislav Aralica poznati kolekcionar. Kako se ipak radi o malom broju ljudi kojih zanimaju tako precizni opisi uniformi, opreme i oružja, autori su taj dio teksta ukomponirali u jedan širi prikaz oružanih snaga NDH i drugih postrojbi na osovinskoj strani u kojima su djelovali Hrvati.

Knjiga je podijeljena na ukupno 23 poglavlja u kojima je prikazan po jedan rod vojske ili postrojba. Slično kao u drugom dijelu serije, svako poglavlje počinje prikazom vojno-političkog okružja u kojem je pojedina postrojba nastajala. Autor se dotiče političkih pitanja i daje svoje viđenje istih samo kako bi što lakše dočarao situaciju u kojoj su nastajale i djelovale opisane postrojbe. Slijedi prikaz nastanka postrojbe te precizan prikaz ustroja, gdje je autor navodio termine koji su se tada koristili, poput naziva činova. Također su ukratko opisane značajnije borbe u kojima su sudjelovale pojedine jedinice, te su navedeni istaknuti pojedinci, posebno u dijelu o zračnim snagama. Naglasak knjige je na prikazu uniformi, opreme i oružja koje su koristili pojedine postrojbe. Svaki dio opreme ili odore je precizno opisan i popraćen fotografijama, što čini ovo djelo neizostavnim pri proučavanju opreme i naoružanja postrojbi na ovom području u Drugom svjetskom ratu. Fotografije, od kojih se mnoge nalaze u privatnim zbirkama, te grafički prikazi vojnika pojedinih postrojbi ili vozila i zrakoplova, omogućuju čitatelju da uvidi kako su izgledali pripadnici oružanih snaga NDH. Posebno je zanimljiva šarolikost opreme i oružja starojugoslavenskog,

austrougarskog, njemačkog, talijanskog, domaćeg, ili čak finskog izvora.

Knjiga počinje prikazom Hrvatske seljačke i građanske zaštite. Slijede poglavlja o osnutku domobranstva, te o postrojbama unutar domobranstva poput planinskih i lovačkih združova. Prikazi topničkih, protuzrakoplovnih i oklopnih postrojbi oružanih snaga NDH donose brojčano stanje takvih tipova vojne opreme, te dosta fotografija, posebno tenkova.. Posebna poglavlja pokrivaju ustašku vojnici, Crnu legiju, te Poglavnikov tjelesni zdrug, zaseban dio oružanih snaga NDH. Krajem rata dolazi do spajanja domobranstva i ustaške vojnice u Hrvatske oružane snage – HOS, što je također opisano u jednom od poglavlja. Najzanimljiviji dio za ljubitelje vojne tehnike je sigurno prikaz zrakoplovnih snaga NDH i zrakoplovne legije, jedinice u kojoj su djelovali hrvatski piloti na istočnom bojištu. Opisane su jedinice popunjavanje ljudstvom s ovih prostora pod njemačkim ili talijanskim zapovjedništvom, poput 369. pojačane pukovnije koja se istakla u borbama za Staljingrad. Zadnje poglavlje u knjizi pokriva Ratnu mornaricu NDH.

Od tri knjige iz serije *Hrvatski ratnici kroz stoljeća*, po obimu obrađenog materijala ovo je do sada najopsežnija. Autori su uložili velik trud da bi čitatelju kroz tekst, popraćen opsežnim znanstvenim aparatom, mnoštvom izvornih fotografija, te fotografija opreme iz različitih muzeja i povijesnih zbirki prikazali izgled pripadnika različitih sastavnica oružanih snaga NDH i osovinskih postrojbi sastavljenih većinom od Hrvata i Bošnjaka, te dijela Srba. Cilj autorskog dvojca je

postignut. Knjiga će sigurno zadovoljiti kako ljubitelje militarije, kolekcionare, maketare, tako i čitatelje koji nisu toliko upućeni u tematiku, a žele znati više o ustroju oružanih snaga NDH.

Treba istaknuta da je ova knjiga odmak od standardnih tema koje pokrivaju razdoblje Drugoga svjetskog rata na ovim prostorima. Autori su postigli cilj: prikaz oružanih snaga NDH sa stajališta sakupljača militarije i vojnih povjesničara. Ovo je knjiga koju bi svaki ljubitelj hrvatske vojne povijesti i militarije trebao pročitati i imati u svojoj zbirci.

Vedran Runjić

Okrugli stol »Slovenska i hrvatska socijalno-ekonomska povijest u 19. i 20. stoljeću«, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 12. svibnja 2010.

U konferencijskoj dvorani nove knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu održan je 12. svibnja 2010. okrugli stol slovenskih povjesničara s Instituta za noviju zgodovino iz Ljubljane i hrvatskih povjesničara s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Okrugli stol otvorila je Iskra Iveljić, pročelnica Odsjeka za povijest i organizatorica okruglog stola, čiji je jedan od ciljeva institucionalizirati postojeće osobne kontakte između slovenskih i hrvatskih povjesničara. I. Iveljić predstavila je goste iz Ljubljane, koje su činili afirmirani povjesničari Peter Vodopivec, Žarko Lazarević i Andrej Studen, kao i mladi povjesničari Željko Oset, Meta Černigoj i Mitja Sunčić. Nakon uvodnih

riječi I. Iveljić, nekoliko prigodnih rečenica izrekao je i Ž. Lazarević, u kojima je zahvalio I. Iveljiću na pozivu, potvrdio želju za institucionaliziranjem dosadašnjih kontakata u vidu mogućeg zajedničkog projekta i najavio da će na okruglom stolu predstaviti različite aspekte rada na proučavanju ekonomske i socijalne povijesti u Sloveniji, pri čemu smatra da je na tom području posljednjih godina učinjeno puno. Uslijedila su zatim izlaganja, najprije slovenskih kolega, uz moderiranjem I. Iveljića.

Peter Vodopivec, »Problem političke kulture i njene povezanosti sa socijalnim i ekonomskim razvojem«. Imajući u vidu širu komparativnu analizu političkih tradicija, odnosno političke kulture političkih elita Srednje i Jugoistočne Europe, P. Vodopivec je u izlaganju iznio neke probleme vezane uz slovensku političku tradiciju do 1918. godine. U konceptualiziranju istraživanja oslonio se na radove austrijskih i američkih povjesničara o Austro-Ugarskoj Monarhiji. Istaknuo je važnost nacionalnog pitanja za Slovence u 19. stoljeću, kojem će se kasnije pridružiti i socijalno pitanje (povezano uz radništvo i seljaštvo) te podjela na dva jaka tabora: katolicizam (kojeg karakterizira konzervativizam i oslanjanje na seljaštvo) i liberalizam (koji se oslanja na srednje građanstvo). Katolički konzervativci zalagali su se za širenje izbornog sistema, dok su liberali najprije bili za opće pravo glasa, ali kad su vidjeli da time gube glasove onda su se tome suprotstavili, potvrđujući time činjenicu da je objema opcijama u političkoj praksi najvažniji bio ipak pragmatizam. Vodopivec je naglasio beskompromisnu stranačku borbu

u slovenskim zemljama na kraju postojanja Monarhije i prikazao prisutnost antisemitizma u slovenskoj političkoj kulturi. Zaključio je da u slovenskom političkom prostoru do Prvog svjetskog rata nema značajnijih političkih grupa koje bi se suprotstavljale Monarhiji, zalagale za reformu parlamenta i izraženiju demokratizaciju. Smatra da ta preliminarna istraživanja slovenske političke kulture treba proširiti na svakodnevnu političku praksu i uspoređivati s hrvatskom i srpskom političkom elitom.

Žarko Lazarević, »Ekonomska historija u Sloveniji – razvoj i tematizacije«, izdvojio je u izlaganju neke prijelomne točke ekonomske historije u Sloveniji, kojom se bavi manji dio slovenskih povjesničara, čiji je broj ionako malen. Za početke rasprave o ekonomskoj historiji u Sloveniji Lazarević smatra polemiku između Rudolfa Bičanića i Frana Zwittera iz 1950-ih godina. Bičanić je smatrao da se socijalna i politička povijest treba tumačiti ekonomskom poviješću te da ekonomsku historiju treba izdvojiti kao zaseban predmet. Zwitter se nije opirao glavnoj Bičanićevoj tezi, ali je smatrao da izdvajanjem ekonomske historije dolazi do opasnosti zanemarivanja socijalnih i političkih aspekata. U prikazu dotadašnjih istraživanja ekonomske povijesti izlagač je napomenuo da se industrijalizacija u početku istraživala samo kvantitativno, ali ne i kvalitativno; nije se primjerice postavljalo pitanje o značenju te industrijalizacije niti je se stavljalo u komparativnu perspektivu. U 1960-ima se započinje s primjenom ekonomske historije, ali, prema Lazareviću, deskriptivno i pozitivistički, premda tadašnje

knjige i danas sadrže brojne vrijedne podatke. Promjene unutar historiografije krajem 1980-ih i početkom 1990-ih osjetile su se i na ekonomskoj historiji, koja je napustila primjerice temeljnu tezu starije literature da su modernizacija i industrijalizacija značile pravocrtni napredak (tome su se prvi suprotstavili F. Gestrin i P. Vodopivec). Lazarević smatra da danas uz tradicionalnu (deskriptivnu, pozitivističku) ekonomsku historiju postoji i historija koja pokušava oblikovati problematizaciju u dugom trajanju i s oslanjanjem na interdisciplinarnost (ponajprije suradnjom s ekonomistima). Pritom je istraživano bankarstvo, monetarna politika, zaduživanje, različiti aspekti poduzetništva (primjer teme koja je moguća tek nakon pada komunizma) itd. Za veliki napredak slovenske historiografije u istraživanju socijalističke ekonomije u Sloveniji zaslužan je Jože Prinčič, koji je na temu ekonomske povijesti u razdoblju socijalizma napisao 7-8 knjiga, otvorivši važnu temu vođenja socijalističkih poduzeća. Također su otvorene i teme ekonomskog nacionalizma. Lazarević je na kraju izlaganja predstavio projekt Instituta za noviju zgodovino posvećen modernizaciji u Sloveniji u 19. i 20. stoljeću. Na projektu su se usredotočili na industrijsko društvo i dinamične procese koji ga obilježavaju (u dotadašnjim istraživanjima, prema Lazareviću, nije bilo komparativnosti i cjelovitosti). Projekt proučava transformaciju iz agrarnog u industrijsko društvo te posvećuje pažnju makro i mikro modelima (lokalnom i globalnom) te promatra konvergentnost tih procesa. U središtu istraživanja su pak ljudi.

Pojedinačne teme su: industrijalizacija i pokrajine, industrijalizacija i društveno raslojavanje, industrijalizacija i socio-kulturne promjene, industrijalizacija i obitelj itd.

Andrej Studen, »Socijalna historija u Sloveniji – istraživanje problematike alkoholizma«, predstavio je istraživanja koja je proveo prilikom rada na knjizi *Pijane zverine: o moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva* (2009). Razdoblje građanskog društva u 19. stoljeću je i razdoblje raširenosti alkoholizma. Procesom industrijalizacije javljaju se i tvornice alkohola pa je alkohol jeftiniji i dostupniji. Studen se u knjizi usredotočio na poglede na alkoholizam od strane liječnika, psihijatarata, svećenika i građanskih moralista, koji su se u 19. stoljeću i u prvoj polovici 20. stoljeća borili protiv alkoholizma, međutim bez uspjeha. Građansko društvo gledalo je na alkoholičare kao na kriminalce, izvor bolesti i prijetnju koju treba odstraniti iz društva. O razmjeru protualkoholne kampanje svjedoči i postojanje tri protualkoholna časopisa, kao i razne druge mjere. U navedenoj knjizi Studen je posebno obradio teoriju progresivne degeneracije, koja se primjenjivala i na alkoholizam te sadržavala tvrdnju da se on prenosi na potomke i to u još gorem obliku. Bilo je i pojedinih slovenskih autora koji su recipirali te ideje, što ih je vodilo prema eugenici, pri čemu je moguće izdvojiti glasilo *Eugenika* iz 1930-ih, usmjereno protiv Roma, Židova, homoseksualaca i alkoholičara. Studen je u prezentaciji prikazao i dio brojne arhivske građe koju je skupio o temi neuspješne borbe protiv

alkoholizma u slovenskim zemljama u 19. i prvom polovici 20. stoljeća.

Željko Oset, »Studije o razvoju znanosti u Sloveniji«, dao je pregled ustanovljivanja slovenskih znanstvenih institucija i okolnosti njihova razvoja, koje su prvenstveno ovisile o javnim financijama jer u slovenskim zemljama nije bilo mecena poput Strossmayera. Istaknuo je važnost revolucije 1848. zbog reforme visokog školstva i upozorio da u slovenskim zemljama u 19. stoljeću prevladavaju institucije posvećene društvenim znanostima, dok se one posvećene prirodnim javljaju nakon Prvog svjetskog rata. Prva slovenska kulturna i znanstvena institucija je Slovenska matica, osnovana 1864. godine. U tome razdoblju treba imati na umu i školovanje brojnih slovenskih intelektualaca u inozemstvu. Nakon Prvog svjetskog rata osniva se 1919. Univerza v Ljubljani, dok je Slovenska akademija znanosti i umjetnosti pokrenuta 1938. godine. Oset je posebno govorio o pitanju koncepcije Univerze u 1920-im godinama te spomenuo njezino preimenovanje prilikom desete obljetnice u Univerzu Kralja Aleksandra I.

Meta Černigoj je u uvodu izlaganja »Higijenzacija Slovenije« govorila o tadašnjem istraživanju stanovanja i brige za higijenzaciju u razdoblju građanskog društva od 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata. Istaknula je da je ta istraživanja, koja obuhvaćaju i istraživanja svakodnevnog života, započeo Andrej Studen. Istraživanja izgradnje vodovoda i kanalizacije u Ljubljani počela su se primjenjivati i na druge sredine poput Maribora i Celja. M. Černigoj je naglasila da se u

svojim istraživanjima više bavi higijenzacijom tijela nego infrastrukturom. To je pitanje moguće istraživati preko brojnih popularnih knjižica koje su propagirale zdravi život, osobnu higijenu te su uključivala i pitanja moralnosti. Prikazala je teške životne uvjete u 19. stoljeću, što se posebno odnosilo na radnike i seljake, koji su živjeli u za nas danas neizdrživim uvjetima. Samo su rijetki pripadnici građanstva imali primjerice kupaonicu, dok su prenaseljenost, smrad, blato i bolesti bili posvuda. Naglasila je međutim i da danas ima sela bez kanalizacije tako da proces poboljšanja životnih uvjeta nikako nije završen. U istraživanjima se posebno bavila problemima vezanima uz tuberkulozu, spolne bolesti, pitanjima kontracepcije te odnosu prema muškom, odnosno ženskom tijelu, prvenstveno na prijelazu stoljeća. Upozorila je da prema tim pitanjima postojao različit odnos u Trstu, Rijeci, Kopru i Gorici, u kojima su talijanski znanstvenici nastupali liberalnije, od odnosa u Ljubljani i ostalim dijelovima slovenskih zemalja gdje su se tim pitanjima bavili uglavnom svećenici i biskupi, koje su više zanimala pitanja morala nego higijene pa su primjerice, za razliku od talijanskih predstavnika, preporučivali samo uzdržavanje od spolnih odnosa.

Mitja Sunčić, u izlaganju pod naslovom »Poduzetništvo kao historijski problem«, predstavio je rad na svojoj disertaciji »Zgodovina podjetništva na Slovenskem od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne«, čije je pisanje u tijeku. Bavi se dakle poduzetnicima u industriji u razdoblju od 1850. do 1941. na prostoru Kranjske, prvo u okviru Habsburške

Monarhije, a zatim Jugoslavije. Prilikom pristupanja istraživanju najprije je trebao definirati industrijsko poduzeće i poduzetništvo te potom kvantitativno obraditi prikupljene podatke. Pritom je došao do brojke od 156 industrijskih poduzeća i 194 poduzetnika. Podatke je crpio iz tiskanih izvora (npr. Registri trgovinskih sodišč v Ljubljani in Novem mestu te Gradivo Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani), kao i drugih arhivskih izvora, koje je detaljno predstavio. Zadatak istraživanja je izraditi kolektivnu biografiju proučavanih poduzetnika, s naglaskom na pitanja njihova obrazovanja, dobi kada počinju s industrijskim poduzetništvom, mobilnosti u odnosu na mjesto rođenja, sudjelovanja u politici itd.

Nakon izlaganja slovenskih kolega, uslijedila je diskusija. I. Iveljić je upozorila, osvrćući se na izlaganje P. Vodopivca, na neke novije radove, npr. američkog povjesničara Garyja B. Cohena (usp. »Nationalist Politics and the Dynamics of State and Civil Society in the Habsburg Monarchy, 1867–1914«, u: *Central European History*, Volume 40, Issue 02, June 2007, str. 241–278), u kojima slika političke kulture Habsburške Monarhije, barem u Cislajtaciji, nije toliko nepovoljna pa su se primjerice nacionalni pokreti itekako služili mogućnostima koje je nudio režim. P. Vodopivec je istaknuo da nema masovnosti u tim nacionalnim pokretima te smatra da Slovenci nisu imali mnogo demokratske tradicije prilikom ulaska u Jugoslaviju. D. Roksandić je spomenuo novije radove politologa koji bi se mogli primijeniti u istraživanjima političke

kulture, odnosno pitanjima političke elite i masovnosti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće te smatra da je potrebno napraviti bilancu s kojom su različiti narodi ušli u Jugoslaviju. B. Vranješ-Šoljan postavila je pitanje u vezi disertacije kolege Sunčića o istraživanju poduzetništva u razdoblju tako dugog trajanja od sredine 19. stoljeća do 1941. godine, napomenuvši da se u hrvatskoj historiografiji nakon Mije Mirkovića i Rudolfa Bićanića autori obično nisu usuđivali obrađivati tako velika razdoblja pa su se obično zadržavali ili na Habsburškoj Monarhiji ili međuratnoj Jugoslaviji. Ž. Lazarević je napomenuo da je cilj disertacije pokazati dugoročne promjene kod poduzetništva. Rekao je da znamo da je prijelaz iz Habsburške Monarhije u Jugoslaviju prijelom, ali da je u istraživanjima potrebno uvidjeti kolike su to promjene za poduzetnike, što nije moguće napraviti drugačije nego uzimanjem dvaju različitih razdoblja. Spomenuo je da su se brojni poduzetnici snašli u toj tranziciji. I. Goldstein istaknuo je da je do 1918. Zagreb bio rubni prostor Monarhije, a da ulaskom u Jugoslaviju postaje gospodarsko središte. Prema biografijama pojedinih Židova može se vidjeti da su se neki od njih snašli u promijenjenim uvjetima, ali i da neki nisu. Spomenuo je da naši ekonomski povjesničari ostaju na strogo omeđenim razdobljima pa nisu u mogućnosti vidjeti ta pitanja kontinuiteta. Ž. Holjevac, G. Arčabić i Ž. Lazarević raspravljali su zatim o različitim pitanjima pristupanju industrijskoj baštini u Sloveniji i Hrvatskoj. D. Roksandić govorio je kratko o hrvatskim istraživačima ekonomske povijesti M.

Mirkoviću, R. Bićaniću i I. Karamanu. Napomenuo je da je danas, u skladu s promijenjenim okolnostima, veći interes za poduzetništvo nego za povijest rada i radništva. Istaknuo je nužnost regionalne perspektive i suradnje slovenskih i hrvatskih povjesničara. I. Šute uputio je na pitanje djelovanja Škole narodnog zdravlja »Andrija Štampar« oko higijene i alkoholizma.

Drugi dio okruglog stola, s izlaganjima hrvatskih povjesničara, otvorila je B. Vranješ-Šoljan, koja je, nakon predstavljanja sudionika, moderirala okrugli stol.

Iskra Iveljić je u izlaganju »Štajerska obitelj Pongratz ili koliko malo znamo o susjedima« govorila o štajerskoj obitelji Pongratz koja je djelovala i na hrvatskoj i na slovenskoj strani, međutim njezino djelovanje još uvijek nije cjelovito obrađeno. Istaknula je da ni u ovom slučaju nije opravdano stati s godinom 1918. i prepustiti daljnju obradu istraživačima narednih razdoblja. Treba također imati na umu da plemstvo nije umrlo raspadom Monarhije. Naglasila je da je obitelj Pongratz primjer poduzetnika koji su preuzeli plemićku kulturu, vidljivu npr. u kulturi stanovanja i dr. Obitelj Pongratz predstavlja elitu slovenskog podrijetla čiji su se pojedini članovi dobro uklopili u Zagrebu. I na njihovom primjeru se potvrđuje činjenica da najuspješniji privrednici izbjegavaju politiku. I. Iveljić je istaknula visoku obrazovanost članova te obitelji, čime se izdvajaju iz prve generacije modernog građanstva u Zagrebu. U izlaganju je dotaknula pitanja vizualne reprezentacije obitelji preko niza portreta njezinih članova (Pongratzi su bili i jedni od mecena slikara Vlahe Bukovca)

te pitanje kulture smrti, ponajviše preko obiteljskih nadgrobnih spomenika i dr.

Goran Arčabić, »Poslovni odnosi Zagrebačkog zbora i Ljubljanskog velesajma između dva svjetska rata«, govorio je o istraživanju koje je proveo u sklopu pisanja magistarskog rada, pri čemu se za potrebe izlaganja usredotočio na prikaz kontakata između Zagrebačkog zbora i Ljubljanskog velesajma. Ljubljanski velesajam imao je u međuratnom razdoblju više lokalni karakter usmjeren prema promociji slovenske privrede, dok se Zagrebački zbor planirao profilirati kao vodeći velesajam u Jugoslaviji, što mu je uspijevalo između ostalog i zbog toga jer još nije bilo velesajma u Beogradu. Zagrebački zbor posebno je napredovao 1930-ih kada je riješio pitanje prostora. G. Arčabić je kontakte između Zagrebačkog zbora i Ljubljanskog velesajma prikazao kroz dva aspekta: pitanje usklađivanja vremena izlaganja tih dvaju velesajmova te tarifno pitanje. Zaključio da su njihovi poslovni kontakti, različitog intenziteta u razdoblju 1920-ih i 1930-ih, pored pojedinih otvorenih pitanja, u cjelini bili korektni.

Ivica Šute, »Između modernizacije i tradicionalizma: gospodarska i socijalna slika Gorskog kotara u 20. stoljeću«, prikazao je neke probleme vezane uz prostor Gorskog kotara u dijakronijskoj perspektivi od 19. do 21. stoljeća, prostora koji je dugo zapušten, ali i istraživački zanemaren. Riječ je o pretežno pošumljenom kraju, u kojem su prometnice postupno građene, koji je obilježen sporim i ograničenim napretkom, na rubu modernizacije. Pasivnost kraja utjecala je na migracije Gorana, koji odlaze u Ameriku

i Francusku, uglavnom kao šumski radnici, a sudjeluju i u unutrašnjim migracijama prema Slavoniji i Srijemu u sklopu sezonskih migracija. I. Šute je istaknuo da u ukupnoj strukturi stanovništva prevladavaju žene, kao i tradicionalna struktura obitelji u kojoj bračni par živi zajedno s djecom i roditeljima. Zanimanja su uglavnom namijenjena muškarcima te se odnose na rad u pilanama i dr. Izlagač je prikazao i turistički razvitak Gorskog kotara. Zaključio je da Gorski kotar karakteriziraju kontinuirana ambivalentna obilježja: ljepota krajolika i njegova nenaseljenost, koja podrazumijeva i stalno iseljavanje mlađe populacije.

Branimir Janković, »Usporedba časopisa *Otium* i *Zgodovina za vse*«. Pokušao sam u iscrpnom izlaganju usporediti dva časopisa orijentirana prema historijskoj antropologiji: hrvatski *Otium: časopis za povijest svakodnevice* (1993-2000) i slovenski *Zgodovina za vse – vse za zgodovino* (1994-). Najprije sam, preko teorije časopisa, opisao neka obilježja časopisa kao medija, a zatim prikazao kretanja unutar historijske antropologije u inozemnim historiografijama, ponajviše u njemačkoj. Nakon davanja konteksta u kojem se nalazila hrvatska i slovenska historiografija u trenutku kada ta dva časopisa pokušavaju uvesti pristup historijske antropologije, što je svakako važan metodološki doprinos tim historiografijama, uspoređivao sam časopise prema njihovim programskim usmjerenjima, temama o kojima su pisali, prisutnosti teorijskih članaka i prijevoda, obilježjima historijske antropologije koja su pokušali primijeniti i dr. Upozoravajući na zajedničku koncepciju

i intenzivne kontakte uredništva dvaju časopisa (uz napomenu hrvatskoj historiografiji o potrebi digitalizacije časopisa *Otium*, kao i pokretanja sličnog časopisa širokog teorijskog usmjerenja), zaključio sam da smatram da primjer tih časopisa pokazuje da buduće suradnje između slovenskih i hrvatskih povjesničara treba temeljiti na teorijski pažljivo promišljenim konceptima.

Ivo Goldstein je u izlaganju »Useljavanje Slovenaca u NDH 1941. godine«, koje je morao skratiti zbog nedostatka vremena, prikazao pokušaje preseljavanja Slovenaca u NDH. Ta su preseljavanja ustaške vlasti pokušale provesti u sklopu genocidne politike prema Srbima, koja je obuhvaćala plan da se trećina Srba ubije, trećina prekrsti, a trećina iseli. Na temelju arhivskih izvora i dokumenata Državnog ravnateljstva za ponovu izlagač je prikazao dinamiku iseljavanja i teškoće sa smještavanjem Slovenaca koje su se odvijale na lokalnoj razini. Istaknuo je da su mnogi od preseljenih Slovenaca odlazili u partizanski pokret. I. Goldstein je zaključio kako je sama akcija imala katastrofalne učinke jer ništa od planiranog nije uspjela provesti.

Zbog nedostatka vremena nije održana završna diskusija. U zaključku mogu samo potvrditi važnost razmjene informacija o istraživanjima i kretanjima u slovenskoj i hrvatskoj historiografiji. Riječ je o dvije strukturno uvelike slične susjedne historiografije, čija su istraživanja primjerice 19. i 20. stoljeća povezana zajedničkim kontekstom Habsburške Monarhije i zatim Jugoslavije te, nakon njezina raspada, pokušajima teorijsko-istraživačkih inovacija na temelju

kretanja u suvremenoj historiografiji. K tome, svaka kvalitetna međusobna suradnja slovenskih i hrvatskih povjesničarki i povjesničara upućuje na razvijanje komparativne historije i oblikovanje šireg historiografskog pogleda koji neće ostati usmjeren samo na užim pitanjima nacionalne povijesti.

Branimir Janković

Seminar o poučavanju holokausta za nastavnike u osnovnim i srednjim školama, International School for Holocaust Studies (ISHS), Yad Vashem, Jeruzalem, 23. kolovoza – 2. rujna 2010.

Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa Republike Hrvatske ljetos je u suradnji s izraelskom Međunarodnom školom za proučavanje holokausta (ISHS) u sklopu Yad Vashema organiziralo stručno usavršavanje za 25 profesora iz cijele Hrvatske. Edukacija je trajala od 23. kolovoza do 2. rujna, a imala je dvostruki cilj: informirati sudionike o povijesnom tijeku holokausta te pokazati kako poučavati o ovoj osjetljivoj temi u školama. Predavanja i radionice održavali su se u prostorijama Yad Vashema u Jeruzalemu, a moderatori skupa bili su Chava Baruch, voditeljica mađarskog i rumunjskog odjela europskog odsjeka ISHS-a, i Yiftach Ashkenazy, a predavali su uglavnom Yad Vashemovi istraživači uz nekoliko vanjskih suradnika. Osim akademskih predavanja, koja su pratila pedagoške radionice čija je svrha bila pokazati kako temu predavanja obraditi na nastavi, sudionici su imali priliku vidje-

ti cijeli Yad Vashem uključujući Muzej umjetnosti holokausta i Muzej povijesti holokausta. Neke od tema predavanja bile su *Holokaust i genocidi u 20. stoljeću, Od antisemitizma do nacističke ideologije, Uloga geta u »konačnom rješenju« te Antisemitizam danas*. Dio predavanja prikazao je stvaralaštvo Židova tijekom i nakon holokausta u području glazbe i poezije, a sudionici su imali priliku sudjelovati u brojnim pedagoškim radionicama u kojima su koristili obilje tekstualnog i vizualnog izvornog materijala ISHS-a. Domaćini su također za sudionike organizirali razgledavanje jeruzalemskog Starog grada i cjelodnevni izlet u sjeverni Izrael. Sudionici su bili profesori raznih predmeta, a bilo je profesora povijesti, hrvatskog jezika, engleskog jezika, etike, vjeronauka, pa čak i biologije.

Poučavanje o holokaustu ISHS-a temeljeno je na tri premise: (1) holokaust je jedinstven događaj u povijesti čovječanstva, (2) taj je događaj toliko bitan po svojim implikacijama da znanje o njemu ne smije ostati unutar okvira židovskog naroda već bi i ostali narodi trebali njegovati poučavanje holokausta te (3) temu bi u svoje školske kurikulare trebali uvesti ostali narodi, a nastavnici bi trebali i proći posebnu edukaciju kako bi mogli efikasno poučavati o holokaustu.

O unikatnosti holokausta u usporedbi s drugim genocidima govorili su mnogi povjesničari, uključujući Christophera Browninga i Dominicka LaCapru, no na pitanje zašto je holokaust jedinstven vjerojatno je najjezgrovitije odgovorio Yehuda Bauer. U jednom intervjuu naveo je četiri obilježja koja holokaust ima, a drugi genocidi nemaju. Prva su

dva *totalnost* i *globalnost* koji označavaju usmjerenost nacista prema uništavanju svih Židova u cijelome svijetu i to samo zato što su Židovi, čak i onih koji su bili Židovi treće ili četvrte generacije. Ostali genocidi, poput onih u Armeniji i Ruandi bili su pragmatički usmjereni prema uništavanju ciljnih skupina u neposrednom okruženju onih koji ih smatraju nepoželjnim. Treći i četvrti element su *ideologija* i *poniženje*. Naime, postojao je gotovo groteskni nesrazmjer između slike Židova kao urotnika protiv Njemačke koju je stvarao nacistički režim i stvarne, gotovo nepostojeće prijetnje koju su Židovi doista predstavljali. Iz takve slike Židova proizašlo je ekstremno ponižavanje Židova u getima i logorima u usporedbi s ostalim nepoželjnim skupinama. Iz teze da je holokaust najgori genocid ikada počinjen u povijesti čovječanstva slijedi tvrdnja da upravo zbog svoje posebnosti taj događaj ima značenje i važnost za cijelo čovječanstvo. On prestaje biti zločin protiv Židova i postaje zločin protiv čovječanstva.

Holokaust kao takav postaje egzemplum te otvara mnoga pitanja koja zadiru u univerzalno područje morala i međuljudskih odnosa te je zbog toga riječ o događaju čije poučavanje ima bitne odgojno-obrazovne implikacije. Antisemitizam postaje primjer destruktivnih predrasuda s nasiljem kao posljedicom. Pitanja kolaboracionizma, pasivnog i aktivnog sudjelovanja, požrtvornosti i pomaganja, kolektivne i individualne odgovornosti potencirana su kada se promatraju kroz holokaust, a opet ostaju primjenljiva na primjere u povijestima gotovo svih naroda.

Holokaust je, dakle, istovremeno unikatan i univerzalan događaj koji zadiru u samu srž pitanja ljudskosti.

Upravo zbog esencijalnih pitanja koja holokaust otvara i zbog osjetljivosti te teme za mnoge narode Europe, a pogotovo za Židove, potrebna su određena umijeća prilikom uvođenja učenika u ovu temu. Chava Baruch u prezentaciji održanoj u sklopu seminara sažima edukacijski pristup Yad Vashema u šest točaka:

1. židovska žrtva,
2. promatrač,
3. počinitelj,
4. prilagođenost dobi,
5. interdisciplinarnost,
6. uloga edukatora.

Prve se tri točke odnose na sadržaj poučavanja. Za razliku od pristupa koji okrutnost genocida pokušava dočarati šokirajući brojkama i uznemirujućim prizorima, ISHS nastoji krenuti od individualnih ljudskih iskustava. U sklopu seminara sudionici su imali priliku razgovarati s nekoliko preživjelih te čuti njihove životne priče. Jedan od glavnih problema s kojima se suočava ISHS je sve manji broj živućih preživjelih što dovodi u pitanje metodu poučavanja putem izvornih usmenih svjedočanstava. Jedan od načina rješavanja tog problema jest snimanje biografskih filmova o preživjelim. Jedan takav film, o grčkom Židovu Ovdiji Baruchu, sudionici su gledali i analizirali tijekom seminara.

Počinitelje i promatrače se ne demonizira i ne osuđuje, već se i oni nastoje prikazati kao obična ljudska bića koja su djelovala u konkretnim društveno-političkim okolnostima, a njihovi se

postupci objašnjavaju univerzalnim mehanizmima ljudske psihe poput konformizma i racionalizacije.

Zadnje tri točke odnose se na pedagoški pristup. ISHS vodi veliku brigu o prikladnosti sadržaja za dob učenika. Problemi i dileme vezane uz holokaust vrlo su osjetljive naravi pa se nastoji ne opterećivati djecu sa sadržajima koji nisu primjereni njihovoj dobi. Kako bi dočarali svu kompleksnost teme, ISHS koristi pristupe različitih znanstvenih disciplina poput povijesti, sociologije i psihologije. Ovaj interdisciplinarni pristup uočava se i u strukturi sadržaja seminara koji obuhvaća povijest holokausta, osnovne religijske postavke judaizma te analizu poezije i glazbe. Naravno, sve ovo stavlja težak zadatak pred edukatora koji mora balansirati između uzrasta učenika i primjerenosti sadržaja i metoda.

Za profesore iz Hrvatske ovaj seminar ima dvije prednosti. Prva je, očigledno, obrazovanje o holokaustu i o tome kako ga poučavati. No, druga je jednako važna, a radi se o primjeni metoda i pristupa koje koristi ISHS u drugim nastavnim temama koje se mogu nazvati osjetljivima. Ako bismo potražili paralelnu temu u hrvatskoj povijesti, koja je jednako traumatična za hrvatsku povijest kao holokaust za židovsku povijest i koja zahtijeva delikatan pristup, onda je to zasigurno tema Domovinskog rata. Historiografija još nije dala konačnu ocjenu ovog događaja, što je sasvim razumljivo s obzirom na relativno malen vremenski odmak, no potreba za poučavanjem Domovinskog rata definitivno postoji zbog brojnih posljedica koje su vidljive u hrvatskoj svakodnevnici. Metode koje koristi ISHS

kao što su humanizacija žrtava i počinitelja, korištenje izvornih svjedočanstava te interdisciplinarni pristup mogu se i trebaju primjenjivati pri poučavanju Domovinskog rata jer bi se takvim pristupom stvorila jedna realnija, kompleksnija i nadasve humanija slika ovog tragičnog događaja.

Osim u nastavi povijesti, metode su primjenljive u gotovo svim predmetima društveno-humanističkog usmjerenja kao što su sociologija, psihologija, etika i sl., ali i književnost i umjetnost, a mogu se primijeniti na cijeli niz podtema koje sačinjavaju kompleksno tkivo holokausta kao što su psihologija masa, kult ličnosti, motivacija altruizma i egoizma i dr.

Ovaj seminar izazvao je vrlo pozitivne reakcije kod sudionika koji su aktivno sudjelovali na svim predavanjima i radionicama. Yad Vashem i Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa surađuju već nekoliko godina, a nastavak suradnje u predstojećim godinama mogao bi uvelike pridonijeti novom načinu gledanja na već poznate teme i poboljšanju kvalitete obrazovanja nastavnika u Hrvatskoj.

Vedran Ristić

Izložba »Uspomene (na) jednog bana« u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu

Hrvatski povijesni muzej počastio nas je izložbom »Uspomene (na) jednog bana«, bogatom prezentacijom raznovrsnih predmeta iz ostavštine obitelji Jelačić. Izložba obilježava 150. obljetnicu smrti bana Josipa Jelačića (1801.-1859.) koji je još 1856. poklonio svoj portret

Povelja o proglašenju Jelačića počasnim građaninom Beča

tadašnjem Narodnom muzeju te tako potaknuo stvaranje jedne od najvećih i najvažnijih obiteljskih ostavština koje se danas čuvaju u hrvatskim muzejima.

Izložba nas vodi kroz pet cjelina od kojih prva i druga predstavljaju Jelačića kao vojnika i političara, narodnog bana. U dvoranama su izloženi njegovi portreti i portreti članova njegove obitelji, njegovi osobni predmeti kao i neke memorabilije njegove majke – kutijica za lijekove, nož za pisma, posudica za šećer, kutija za posjetnice. Rukom pisane pjesme i pisma, oslikane vaze, banova svečana odjeća, krzneni husarski kalpak s perjanicom, svi ti predmeti vrlo uvjerljivo uvlače posjetitelja u vrijeme prve polovice 19. stoljeća. Promatrajući putni pribor za pisanje, tintarnicu, držač za cigaretu i čuturu, sve zajedno izloženo u malenoj vitrini u prolazu, gotovo da možemo vidjeti bana

Jelačića kako u tintarnicu umače pero na kojemu je još skorena crna boja i poslije 150 godina.

Jasna želja za znanstvenošću prevladava nad romantizmom opisanih predmeta. Na nekoliko su mjesta predmeti postavljeni kao djelomična rekonstrukcija interijera Novih dvora prema postojećim fotografijama koje su također izložene. Na taj je način postignut dokumentaristički paralelizam koji je možda najbolje vidljiv na primjeru izložene konjske opreme i pokrova za konja od tigrove kože. Uz te se originalne predmete nalazi slika banovog konja Emira u tehnici ulja na platnu iz razdoblja oko 1850. godine. Poneke legende su udaljenije od predmeta nego što je to potrebno pa na taj način otežavaju čitanje, a i kataloški broj izložka je posjetitelju suvišan.

Jedna od rekonstrukcija interijera prema fotografiji iz Novih dvora

Nekoliko povelja kojima se Jelačića proglašava počasnim građaninom, većinom iz 1849., izloženo je u dvorani s njegovim radnim stolom. Povelje su umetnute u ladice koje posjetitelj otvara i pregledava izložke. Vještina kojom su spomenute povelje izrađene, zlatarski rad na koricama, količina vremena i truda koji su potrebni za vrhunsko obrtničko oblikovanje ovakvih predmeta, bez sumnje nas vraća u neka prošla vremena. Daleko je to od suvremenog konzumerističkog *instant* društva gdje se sve odvija brzo, u kojemu je sve potrošno i stvoreno samo da zadovolji trenutne potrebe. Predmeti koje možemo vidjeti izložene stvoreni su da traju. Na taj način Muzej ispunjava jednu od svojih temeljnih

društvenih uloga – poučiti. Zaista nas može poučiti, ne samo prošlim vremenima, povijesti, već i vrijednostima koje je potrebno trajno uzdržavati.

Izložbena cjelina u kojoj je opisan Jelačićev obiteljski život prava je povijesna reminiscencija prve polovice 19. stoljeća. Kuhinjski predmeti i klasiistička vitrina s figuricama, notesom, privjescima, broševima, lepezama, kutijicama, novčanikom i mnogim drugim sitnicama, sjajan je reprezentant onoga što još djelomično možemo vidjeti u kućama svojih baka. Prostorijom dominira veliki portret banove žene Sofije u bijeloj opravi iz 1850. godine. Osobito intimnošću odišu dva vjenčana prstena Josipa Jelačića i njegove supruge.

Kredenca s kuhinjskim priborom

U dvorani nazvanoj »Banove posljednje godine života« izrađene su, vjerojatno od gipsanih ploča, dvije prostorije, crna i bijela, u kojima predmeti upućuju na bolest i smrt bana Jelačića. Bijela prostorija želi ilustrirati banovu bolesničku sobicu. U njoj je smješten krevet, toaletni predmeti, homeopatski pripravci. Ova je prostorija primjer uspješnog scenografskog rješenja jer je, u skladu sa svojom namjenom, odijeljena od posjetitelja – on u nju može samo zaviriti, ali ne i ući. U crnoj je sobi izložena banova posmrtna maska uz pektoral, a na zidu je slika pogreba s Jelačićem na odru. Sve je vrlo dostojanstveno i spokojno. Dvoranom otkucava sat – smrtni je čas.

Naspram svih ovih predmeta koji nas vode u daleku prošlost »dugog« 19. stoljeća, na jednome se od zidova prve

dvorane prikazuje povratak spomeničke skulpture bana Jelačića 1991. na svoje originalno mjesto – glavni zagrebački trg nazvan prema voljenom banu. Ovaj poznati Fernkornov spomenik izrađen je i postavljen 1866., a tiho je uklonjen jedne noći 1947. godine. Nakon toga je trg preimenovan u Trg Republike. Kada je napokon vraćen, okrenut je prema jugu jer više nije prijetila opasnost od mađarizacije Hrvatske. Tako je ban već skoro dvadeset godina dio Zagreba kakvog možemo vidjeti kada se iz Muzeja zaputimo prema Donjem gradu.

Moramo zaključiti kako je ovo vrlo dobro postavljena izložba, edukativna, znanstveno ispravna, a opet romantična. Povijesno autentična i muzeološki uspješna, izložba posjetitelju omogućuje potpuni doživljaj predstavljene teme

čemu pridonose interaktivne prostorne točke, zvučna podloga u svim dvoranama, svjetlosna sceničnost i raskošna prezentacija izložaka. Budući da ostaje otvorena do rujna 2010., bila bi prava šteta ne posjetiti je i vidjeti ono što ponekad ne možemo pročitati u knjigama, vrlo detaljan uvid u državnički i osobni život bana Josipa Jelačića.

Marin Ivanović – Marijeta Radić

Workshop *Orientalismen in Ostmitteleuropa. Wahrnehmung und Deutung der außereuropäischen Welt im langen 19. Jahrhundert / Orientalisms in East Central Europe. Representations of the non-European World in the long 19th Century*, GWZO Leipzig, 17-18. rujna 2010.

Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas (GWZO) pri Sveučilištu u Leipzigu, osnovan 1995. s ciljem interdisciplinarnog i komparativnog proučavanja povijesti i kulture Srednjoistočne Europe u međunarodnom kontekstu, organizirao je Radionicu koja je pozornost posvetila mogućnostima proučavanja raznolikih pojava orijentalizama na tom prostoru tijekom dugog 19. stoljeća. Radionica je rezultat inicijative dvaju institutskih projekata: „Ostmitteleuropa Transnational“ i „Osmanischer Orient und Ostmitteleuropa“, a vodili su je Sarah Lemmen (povjesničarka, predstavica prvog projekta) i Robert Born (povjesničar umjetnosti, predstavnik drugog), koji su u uvodu predstavili spo-

menute projekte, koncepciju Radionice i izlagače. Objasnili su da je središnja namjera Radionice, kroz prizmu disciplina poput historije, povijesti umjetnosti i književnosti, predstaviti pluralitet orijentalizama prisutnih u različitim regijama Srednjoistočne Europe (Sloveniji, Austriji, Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj, Rusiji). Promatranjem reprezentacija i diskursa u tim regijama moguće je uočiti kako je svako od tih društava imaginiralo vlastiti „Orijent“, bilo putem kontakata s Osmanskim Carstvom, bilo samim putovanjima na „Orijent“. Kanonska knjiga Edwarda Saïda *Orientalism* (1978) pokrenula je istraživanja i rasprave koje i danas ne gube na svojoj dinamičnosti, stoga je zanimljivo vidjeti gdje je u mogućim istraživanjima tih tema mjesto Srednjoistočne Europe. Kako su i sami predstavljači istaknuli, ta regija za proučavanje orijentalizma može biti posebno zanimljiva jer je, osim pluralnosti koncepcija orijentalizma koje se u njoj mogu susresti, i sama predmet orijentalističkih opisivanja i aspiracija.

Izlaganja na Radionici podijeljena su u tri panela: pristupi srednjoistočnoeuropskom orijentalizmu, razvoj orijentalistike u Srednjoistočnoj Europi te orijentalističke predodžbe i diskursi u umjetnosti i književnosti. Radni jezici Radionice bili su njemački i engleski, a izlaganja su trajala 20 minuta, uz 15 minuta rasprave nakon svakog izlaganja.

Panel I „Ostmitteleuropäische Orientalismen? Annäherungen und Abgrenzungen / Approaches to East Central European Orientalisms“

Johannes Feichtinger (Wien), „Komplexer k. u. k. Orientalismus: Akteure,

Institutionen, Diskurse. Mögliche Zugänge für Österreich“, govorio je – kroz pojmove kolonijaliziranja, civiliziranja i nacionaliziranja – o orijentalizmu Austro-Ugarske Monarhije, koji je ponajprije sadržan u odnosu prema Osmanskom Carstvu, kao i, iz orijentalističke perspektive, posebno zanimljivom odnosu prema Bosni i Hercegovini, čijom je okupacijom 1878. u Austro-Ugarsku ušlo muslimansko stanovništvo, čineći tako „Orijent“ unutar same Monarhije. J. Feichtinger je naveo tri dominantna diskursa unutar različitih varijanti orijentalizama u Austro-Ugarskoj Monarhiji: islam kao opasnost, odnosno interes za „egzotičnost“ Orijenta, zatim Orijent kao izazov civiliziranja te, na kraju, orijentalizam znanstvenika (koji je bio posebno zanimljiv Saidu), povezan uz državno nacionaliziranje. Kao primjere naveo je diskurs Katoličke crkve u Austro-Ugarskoj Monarhiji i problematiku vezanu uz osnivanje Orijentalnog muzeja u Beču, kao i Zemaljskog muzeja u Sarajevu. U diskusiji je, između ostalog, posebno razmatrana veza između imperijalizma i orijentalizma.

Hana Navrátilová (Oxford / Prag), „Orientalism in *fin de siècle* Czech society“, naglasila je da kao egiptologinja ne vidi poput Saida egiptologiju samo kao oruđe imperijalizma. Istaknula je pluralizam češkog orijentalizma, koji je prisutan u orijentalnim temama u slikarstvu (stereotipni prikazi orijentalne ljepote), arhitekturi (brojni motivi iz islamske umjetnosti u arhitekturi Praga) i književnosti. Prikazala je zatim razvoj orijentalnih studija u Pragu, kao i svojevrsnu

egiptomaniju u češkom društvu, koja se ogleda u brojnim putovanjima u Egipat te pojedincima koji su postali fascinirani tom zemljom i Orijentom, poput Aloisa Musila. Kod nekih pojedinaca razvijen je i poseban interes za Japan. Zaključila je kako su brojni putnici i umjetnici Orijent učinili vidljivim u Pragu.

Kerstin Jobst (Potsdam), „Wo liegt das russische Morgenland? Anmerkungen zum russischen Orient-Diskurs“, u središte izlaganja postavila je pitanje o sličnostima i razlikama tzv. zapadnjačkog i ruskog orijentalizma. Istaknula je da je Saida uglavnom zanimao akademski orijentalizam i zapadnjački imperiji (francuski, britanski), dok se ruskim aspektom nije posebno bavio. K. Jobst govorila je o razvoju ruske orijentalistike, a pažnju je posvetila i samoorijentaliziranju. Rusija je i kolonijalni objekt, ali i kolonizator. Zaključila je da uz razlike ipak prevladavaju sličnosti između zapadnjačkog i ruskog orijentalizma. U diskusiji je kritički napomenuto da je Said eliminirao sve ono što nije govorilo u prilog negativnom zapadnjačkom orijentalizmu. Također, u diskusiji je naglašeno postojanje različitih diskursa i različitih orijentalizama unutar pojedine zemlje.

Prilikom komentara održanih izlaganja imala je Andrea Polaschegg (Berlin), „Vergleich mit deutschen bzw. westeuropäischen Orientalismen“. Najprije je teorijski govorila o Saidu, prvenstveno s obzirom na njegov pojam orijentalizma, kao i na politički karakter njegove knjige. Zatim je navela različite orijentalizme prisutne u njemačkoj povijesti, što je omogućilo usporedbu s izloženim

primjerima srednjoeuropskih orijentalizama. O samoorijentalizaciji govorila je na primjeru samoorijentalizacije njemačkih Židova (npr. sinagoge s istočnjačkim motivima, naglašavanje hebrejskih korijena). U 19. stoljeću dolazi do eksplozije njemačke orijentalistike, pri čemu se poduzimaju brojne ekspedicije. Pritom je na djelu historiziranje i filologiziranje Orijenta. Nakon uspostave Reicha 1871. razvija se njemačka imperijalna politika. A. Polaschegg istaknula je važnost pitanja funkcija koje je imao njemački diskurs o Orijentu. Ustvrdila je da je zapadnjački (britanski, francuski) diskurs o Orijentu u njemačkom primjeru svakako igrao ulogu, dok ostaje pitanje je li i u srednjoistočnoeuropskom.

U diskusiji je spomenuto mišljenje o bitnim razlikama između zapadnjačkog (engleskog, francuskog, njemačkog) i srednjoistočnoeuropskog orijentalističkog diskursa jer je Srednjoistočna Europa predmet orijentalističkog diskursa, ali i sama proizvodi takav diskurs, odnosno tu i subalterni (podređeni) žele biti kolonizatori. Raspravljalo se zatim o političnosti Saidova djela, u kojem ga je, prema jednom diskutantu, zanimao samo onaj orijentalizam koji je povezan s moći. Također je istican kontekst u kojem je to djelo nastajalo (Hladni rat, modernizacijska teorija, kolonijalno pitanje).

Usljedila su izlaganja iz tematskog bloka o razvoju orijentalistike kao discipline u Srednjoistočnoj Europi (Panel II Entwicklung der Orientalistik als Disziplin in Ostmitteleuropa / The Development of Oriental Studies in East Central Europe).

Natalia Królikowska (Warschau), „Unexpected Closeness. Poles and the Orient“, govorila je o poljskom orijentalizmu, koji se – zbog podjela Poljske – razvijao bez matične države. Prikazala je razvoj orijentalistike kod Poljaka, pri čemu se posebno posvetila onom dijelu znanstvenika koji su se kao orijentalisti obrazovali u Rusiji, ali i dobili mogućnost razvoja daljnje karijere u Rusiji (istraživački se usmjeravaju u ona područja koja su od ruskog interesa). Dotaknula je pitanje poljskog odnosa prema Osmanlijama, fascinaciju Istokom među poljskim aristokratskim obiteljima, pri čemu je navela primjere pojedinih plemića, kao i orijentalne motive kod pjesnika Adama Mickiewicza.

U diskusiji je raspravljano o iznenađenim primjerima samoorijentalizacije među poljskim plemićima i stručnjacima koji su zavoljeli istočnjački način života.

Ibolya Gerelyes (Budapest), „The Development of Oriental Studies in Hungary, with Special Attention to Turcology“, izlagala je o institucijama na kojima se razvijala turkologija u Mađarskoj. Pritom je upozorila na lingvistički specifičan položaj mađarskog jezika, koji je navodio neke znanstvenike u 19. stoljeću na njegovo uspoređivanje s turskim te isticanje da je mađarski jezik turskog podrijetla. To je povezano s potragom za pradomovinom Mađara i podrazumijevalo je brojne znanstvene ekspedicije na Istok. I. Gerelyes govorila je zatim o povjesničarima koji su se u 19. stoljeću bavili osmanskim razdobljem ugarske povijesti i, zahvaljujući poznavanju jezika, objavljivali osmanske izvore.

Robert Born (Leipzig), „»Hochwacht an der Pforte des Orients«. Orient und Orientalismus in der Kunsthistoriographie in Österreich-Ungarn an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert“, usredotočio se na Bečku školu povijesti umjetnosti, napose na Aloisa Riegla (1858-1905), postavljajući pitanje ima li orijentalističkog diskursa kod te škole važne za uspostavu povijesti umjetnosti kao discipline. Dotaknuo je pitanje osnivanja Orijeentalnog muzeja u Beču u 19. stoljeću, kao i istraživanja umjetničke baštine u austro-ugar-skim pokrajinama Dalmaciji, Galiciji i Bukovini. Posebno je prikazao rad Josefa Strzygowskog (1862-1941), koji se bavio islamskom umjetnošću (npr. polemična knjiga *Orient oder Rom*, Leipzig 1901) i u čijem djelu možemo pronaći elemente političke instrumentalizacije.

U završnoj diskusiji Frank Hadler i Matthias Middell (Leipzig) sumirali su tematiku održanih izlaganja, kao i probleme koji iz njih proizlaze. M. Middell smatra da je na postavljeno pitanje S. Lemmen na otvaranju Radionice postoji li neki specifični istočnoeuropski orijentalizam, nakon odslušanih izlaganja teško odgovoriti. Problematizirao je zatim međunarodni kontekst unutar kojeg je oblikovana Saidova knjiga 1970-ih, a napose pitanje transnacionaliteta s obzirom na primjere izloženih pojedinaца, odnosno prikazivanih društava (postavivši pritom pitanje jesu li neka izlaganja ostala samo na prikazu pojedinaца i konstatiravši određeno zapostavljanje problematike transnacionaliteta). Istaknuo je da su funkcije orijentalizma u dugom 19. stoljeću različite i da se

mijenjaju te da nisu uvijek povezane s nacionalnim identitetom. Na kraju je orijentalizam stavio u kontekst kolonijalizma i imperijalizma, ali upozorio i na ekonomske interese koji su s njime povezani. Zaključno je dotaknuo pitanje usporedbe orijentalizma srednjoistočnoeuropskih zemalja sa zapadnoeuropskim (Francuska, Engleska).

Nakon diskusije uslijedilo je tematsko razgledavanje orijentalnih tragova u Leipzigu, koje je vodila Cornelia Schnoy (Leipzig).

Drugi dan izlaganja na Radionici započeo je Panelom III (*Orientbilder und Orientalisierungen in Kunst und Literatur / Images of the Orient and Oriental Discourses in Art and Literature*) posvećenom predodžbama Orijeanta i orijentalnom diskursu u umjetnosti i književnosti.

Heinrich Kirschbaum (Passau), „Eunuchen, Paschas, Janitscharen. Polnisch-russische

reziproke (Selbst-)Orientalisierungen (1820er Jahre)“, govorio je o problematici (samo)orijentaliziranja u ruskom i poljskom pjesništvu na primjeru ruskog pjesnika A. S. Puškina (1799-1837) i poljskog A. Mickiewicza (1798-1855). Prikazao je poljsko-kavkaskе motive kod Puškina (inače vrlo proširene u ruskoj književnosti, ali ujedno i regije koje su predmet ruskog kolonijalnog interesa), a zatim krimске motive u pjesmama i pismima A. Mickiewicza. Usredotočio se na prikazivanje figura eunuha, kana (primjer fascinacije despotskim kanom) i janjičara, posebno se posvetivši pitanju samoorijentalizacije.

Sabine Jagodzinski (Leipzig), „Ein polnischer Blick? Eduard Raczyński's Perception des osmanischen Orients im Spiegel seines Reisetagebuchs (veröffentlicht 1821)“, prikazala je putovanje poljskog grofa E. Raczyńskog 1814. kroz Osmansko Carstvo i Istanbul. Njegovo putovanje može se uklopiti u istraživanja M. Todorove o zapadnjačkim putnicima po Balkanu, odnosno L. Wolffa o zapadnjačkim putnicima po Poljskoj i Rusiji. Putopis Raczyńskog postat će kasnije važan vodič budućim putnicima kroz Osmansko Carstvo. S. Jagodzinski govorila je i o slikama koje se nalaze u njegovom djelu, lokacijama koje je Raczyński obilazio u Istanbulu, ljudima i prizorima svakodnevnog života koje je viđao itd.

Heinke Fabritius (Leipzig), „Der Türke auf der Burg: Bilder des Orients in der Malerei

Böhmens, Ungarns und der Slowakei im späten 19. Jahrhundert“, detaljno je analizirala slike povijesne tematike s orijentalnim motivima (napose prikaz žena i Osmanlija). Uz razne slike ratovanja s Osmanlijama (oslobođenje Budima, Mohačka bitka, pad Stolca i dr.), analizirana je i slika prikaza proboja Nikole Šubića Zrinskog iz opsjednutog Sigeta. U središtu analize izabranih slika bilo je pitanje (ne)predstavljanja Osmanlija, odnosno prikaz Orijenta, kao i transformacije u njihovim prikazivanjima u vizualnoj kulturi 19. stoljeća.

Mirt Komel (Ljubljana), „Vladimir Bartol's novel »Alamut«: between contemporary reality and historical fiction“, govorio je o romanu *Alamut* iz 1938, najpoznatijem djelu slovenskog pisca

Vladimira Bartola (1903-1967), čija je radnja smještena u Perziji u 11. stoljeću. Roman je preveden na strane jezike i to često u kontekstima svjetskih zbivanja u kojima su izdavači htjeli predstaviti islam kao prijatnu. M. Komel predstavio je brojne interpretacije toga djela, što je potaknulo napomenu u diskusiji da je orijentalna problematika prisutna ne samo u romanu, već se odražava i u kasnijim interpretacijama.

U završnoj diskusiji Robert Born sažeo je izlaganja održana tijekom drugog dana Radionice.

U zaključku mogu potvrditi da je tema Radionice bila zanimljiva i poticajna, napose zbog mogućnosti uvida u problematiku orijentalizama u raznim zemljama Srednjoistočne Europe. Pritom je rasprava o Saidu, njegovoj knjizi i kontekstu njezina nastanka, koja je otvarana povodom različitih prigoda prilikom diskusija, također bila zanimljiva. Moguće je primijetiti da su se brojni izlagači napose doticali pitanja samoorijentaliziranja kod pojedinaca koji su bili u doticaju s Orijentom ili se njime bavili. Bilo je međutim i izlaganja koja su se uglavnom usredotočila na prikazivanje pojedinaca i iznošenje činjenica o njihovim doticajima s orijentalnom problematikom, pri čemu bi ponekad izostajala problematizacija iznesenog, kao i šire ukorjenjivanje u teorijska pitanja orijentalizma. U svakom slučaju, Radionica se čini kao dobra polazišna točka za evidentiranje problema koji se kasnije mogu produbljivati (neke od njih spomenuo je i M. Middell u završnoj diskusiji prvoga dana). S tim u vezi moguće je dodati da uz povijest umjetnosti i književnost

svakako dolazi u obzir i analiza opera u 19. stoljeću na prostoru Srednjoistočne Europe, kao i mogućnost samoreflektiranja uloge historije kao discipline u oblikovanju različitih orijentalizama na tom prostoru.

Iz perspektive hrvatske povijesti, važan je odnos Austro-Ugarske Monarhije prema Bosni i Hercegovini (usp. npr. Clemens Ruthner, «Naš mali 'Orijent'. Jedno postkolonijalno čitanje austrijskih i njemačkih kulturalnih narativa o Bosni i Hercegovini 1878-1918.», u: *Prilozi*, 37, Sarajevo 2008, str. 149-167), čiji je Hrvatska interaktivni dio, koja je međutim bila i proizvođač vlastitih orijentalizama prema Bosni i Hercegovini. Koncept orijentalizma čini se pak istraživački posebno zanimljiv i zbog dugotrajne prisutnosti osmanske vlasti na prostoru hrvatskih zemalja, o čemu su već u sklopu imagologije pisali Davor Dukić (npr. *Sultanova djeca: Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Zadar 2004; „Dvije ilirske Turske: Imagološki pogled na *Novine* i *Danicu* od 1835. do 1839.», u: *Kolo*, XVI, 2, Zagreb 2006, str. 233-249) i Zrinka Blažević (npr. »Osmanistički diskurs kao polje de/stabilizacije kulturalnih inskripcija Drugoga«, u: *Kolo*, XVI, 2, Zagreb 2006, str. 211-232). Kao što je na Radionici *Orientalismen in Ostmitteleuropa* isticano kako je odnos između objekta orijentalizma i onih koji orijentaliziraju uvijek dvosmjernan, tako je potrebno primijetiti da Radionica svakako potiče na raznoliko konceptualiziranje istraživanja orijentalizama u hrvatskoj povijesti u sklopu međunarodnog i srednjoistočnoeuropskog komparativnog konteksta, ali i da

hrvatski orijentalizmi također trebaju pronaći mjesto unutar prikaza međunarodne i srednjoistočnoeuropske tradicije orijentalizama.

Branimir Janković

Državno natjecanje iz povijesti 2010.

Od 5. svibnja do 7. svibnja 2010. u Novom Vinodolskom je održano XI. državno natjecanje iz povijesti. Ove godine škola domaćin bila je Osnovna škola Ivana Mažuranića u Novom Vinodolskom, čiji su se djelatnici i učenci iskazali izuzetnom gostoljubivošću, dobrom organizacijom i stručnošću, što je dalo ovom natjecanju posebno ugodno i lijepo ozračje. Sve o djelovanju škole i povijesne skupine škole može se vidjeti na DVD-u *Državno natjecanje iz povijesti 2010.* koji su dobili svi sudionici natjecanja kao jedan od mnogobrojnih poklona škole, Primorsko-goranske županije i grada. Škola ima dugu tradiciju od preko 224 godine što je i razumljivo s obzirom da djeluje u gradu Frankopana, Mažuranića i Vinodolskog zakonika, a današnje djelovanje i rad škole moglo se je vidjeti kroz prigodni program škole na otvorenju, tijekom natjecanja i zatvaranju natjecanja. Treba istaći kako su se svi Novljani, svatko na svoj način, iskazali izuzetnom gostoljubivošću i time učinili boravak natjecateljima i mentorima, ugodnim.

U srijedu 5. svibnja svečanim programom otvoreno je natjecanje. Natjecatelje su pozdravili ravnatelj škole Boris Turjak i gradonačelnik Oleg Butković, koji su kroz čitavo natjecanje,

a i tijekom priprema za natjecanje zajedno sa svim nastavnicima škole uvelike pomagali u organizaciji. Kao i svake godine natjecatelje i mentore je pozdravio predsjednik Državnog povjerenstva za provedbu natjecanja iz povijesti dr. sc. Željko Holjevac koji im je, citirajući riječi Ivana Mažuranića u Hrvatskom saboru, poručio da bez rada nema uspjeha. Vinko Filipović, ravnatelj Agencije za odgoj i obrazovanje, pozdravio je sudionike riječima: »Najbolje na natjecanjima je pozitivno ozračje svega onoga što se događa u školama, od darovitih i vrijednih učenika koji će zasigurno biti nositelji promjena u hrvatskom društvu, do stručnih, motiviranih entuzijasta učitelja i nastavnika«. Potom je natjecanje proglašeno otvorenim. Nakon otvorenja natjecanja imali smo prigodu razgledati izložbe u školi vezane uz povijest grada i škole domaćina, a i uživati u izložbi *Što su jeli naši stari?* Oko ovih izložbi posebice se potrudila profesorica povijesti Antonija Mažuranić, i kroz njih pokazala rad, projekte i djelovanje povijesne skupine iz škole.

U četvrtak 6. svibnja 2010. otpočelo je natjecanje prema kategorijama: samostalni istraživački radovi i pisana provjera znanja. Mentori su za to vrijeme imali terensku nastavu kroz koju su upoznali znamenitosti Novog Vinodolskog i odslušali vrlo zanimljivo predavanje dr. sc. Hrvoja Gračanina o Vinodolskom zakoniku, u prekrasnom ambijentu Gradske vijećnice. U poslijepodnevnim satima organizirana je terenska nastava za učenike i mentore, kroz koju su mogli upoznati i naučiti o brojnim zanimljivostima grada i okolice te dijelu novljanskog akvatorija.

U večernjim satima objavljeni su konačni rezultati natjecanja prema kategorijama. Učenici u kategoriji pisane provjere znanja pokazali su doista izvrsno poznavanje sadržaja ispitivanja, što se vidi iz riješenosti testova i ostvarenih bodova. Pobjednik u prvoj skupini: *Prapovijest i Stari vijek* je učenik Mario Erceg iz Gimnazije Antuna Vrančića iz Šibenika. U drugoj skupini: *Srednji i Rani novi vijek* pobjednik Vedran Vizler iz Srednje škole Valpovo. U trećoj skupini: *18. i 19. stoljeće* pobjednik je učenik Karlo Lugomer iz XV. gimnazije u Zagrebu. Pobjednik četvrte skupine: *20. stoljeće* je Emanuel Matešić iz Srednje škole Duga Resa.

Kategorija samostalnih istraživačkih radova pokazala je i ove godine veliko zanimanje učenika za širok raspon tema iz zavičajne povijesti, a i učeničko umijeće izrade ovakvih radova. U kategoriji samostalnih istraživačkih radova učenika najboljim radom proglašen je rad *Tragovima pulskog tramvaja* učenice Stele Hrkač iz Osnovne škole Veli Vrh iz Pule. Samostalni istraživački rad učenika srednje škole pod nazivom *Razgovor s drugom stranom – spiritizam u Daruvaru između dva svjetska rata*, koji su izradili učenici Selmir Hasanić i Filip Klubička iz Gimnazije Daruvar, proglašen je najboljim.

U petak 7. svibnja 2010. održana su obrazloženja u kategoriji samostalnih istraživačkih radova. Uslijedio je već tradicionalni *Okrugli stol* na kojem su nastavnici imali priliku dati prijedloge za poboljšanje i izmjene natjecanja prema kategorijama.

Nakon toga, uz dobro osmišljen program, održana je svečana podjela nagrada i priznanja te zatvoreno XI. državno natjecanje iz povijesti. Čitav program natjecanja, organizaciju i provedbu osmislila je i ove godine viša

savjetnica za povijest iz Agencije za odgoj i obrazovanje, podružnica Rijeka, mr.sc Marijana Marinović, a uz pomoć članova Državnog povjerenstva i ljubaznih domaćina ono je uspješno i realizirano.

Suzana Pešorda

KATEGORIJA SAMOSTALNIH ISTRAŽIVAČKIH RADOVA – SREDNJE ŠKOLE

RB	NASLOV RADA	SREDNJA ŠKOLA	ŽUPANIJA MJESTO	UČENICI	MENTOR	BODOVI ESEJ	BODOVI PR/OB	UKUPNO
1	Razgovor s drugom stranom – spiritizizam u Daruvaru između dva svjetska rata	Gimnazija Daruvar	Bjelovarsko-bilogorska Daruvar	Selmir Hasanić Filip Klubička	Valerija Turk – Presečki	182	66	248
2	Kako je počeo turizam na našem otoku	Srednja škola Ambroza Haračića	Primorsko-goranska Mali Lošinj	Leona Fuček Desanti Matea Vidulić	Lidija Kosmos	159	69	228
3	U ime naroda	I. gimnazija	Grad Zagreb Zagreb	Anja Grgurinović Nikola Tomašegović	Andrija Lovrić	148	70	218

KATEGORIJA SAMOSTALNIH ISTRAŽIVAČKIH RADOVA – OSNOVNE ŠKOLE

RB	NASLOV RADA	OSNOVNA ŠKOLA	ŽUPANIJA MJESTO	UČENICI	MENTOR	BODOVI ESEJ	BODOVI PR/OB	UKUPNO
1	Tragovima pulskog tramvaja	OŠ Veli Vrh	Istarska Pula	Stela Hrkač	Igor Jovanović	121	69	190
2	... hajdmo mi na našu Savu, gdje dan prolazi kao san!	OŠ Silvija Strahimira Kranjčevića	Grad Zagreb Zagreb	Matea Horvat Hrvoje Korbar	Anita Gambiraža Knez	107	63	170
3	Majsan	OŠ Ivana Gundulića	Dubrovačko-neretvanska Dubrovnik	Roko Obradović Ivana Radić	Mirjana Đuraš	106	57	163

POREDAK	PREZIME UČENIKA	IME UČENIKA	IME ŠKOLE	MJESTO	PREZIME MENTORA	IME MENTORA	BROJ BODOVA
1.	Erceg	Mario	Gimnazija Antuna Vrančića	Šibenik	Paić	Jasminka	61
2.	Ferlin	Ivona	Gimnazija Čakovec	Čakovec	Mutvar	Verica	58
2.	Jurelinac	Zvonimir	XV. Gimnazija	Zagreb	Gogić	Petar	58
3.	Dunatov	Ena	Gimnazija Eugena Kumičića	Opatija	Šimper	Sanja	55
3.	Vlainić	Josip Juraj	Gimnazija Gospić	Gospić	Petković	Boris	55

POREDAK	PREZIME UČENIKA	IME UČENIKA	IME ŠKOLE	MJESTO	PREZIME MENTORA	IME MENTORA	BROJ BODOVA
1.	Vizler	Vedran	SŠ Valpovo	Valpovo	Pisačić	Dejan	63/12
2.	Albrecht	Nicole	XV. gimnazija	Zagreb	Naletilić	Zdravko	63/11
3.	Tot	Dora	Gimnazija Čakovec	Čakovec	Virgej	Ivanka	63/10

POREDAK	PREZIME UČENIKA	IME UČENIKA	IME ŠKOLE	MJESTO	PREZIME MENTORA	IME MENTORA	BROJ BODOVA
1.	Lugomer	Karlo	XV. gimnazija	Zagreb	Naletilić	Zdravko	71
2.	Bunoza	Mateo	Salezijanska klasična gimnazija	Rijeka	Linda	Maraš Krapić	68
2.	Gržinić	Mirko	Privatna gimnazija »Juraj Dobrila«	Pula	Červar	Branimir	68
3.	Miljanić	Marija	Gimnazija Vladimira Nazora	Zadar	Burčul	Marinko	67

POREDAK	PREZIME UČENIKA	IME UČENIKA	IME ŠKOLE	MJESTO	PREZIME MENTORA	IME MENTORA	BROJ BODOVA
1.	Matešić	Emanuel	SŠ Duga Resa	Duga Resa	Franušić	Smilja	60
2.	Mužinić	Vedran	II. gimnazija	Zagreb	Budak	Katarina	56
3.	Barbir	Goran	Gimnazija Metković	Metković	Vidović	Zoran	55